

ELŐSZÓ

Kötetünk a 2019. szeptember 4–6. között Bécsben sorra került *Folytonosság és megszakítottság a magyar kultúrában* című doktoriskolai konferencia anyagának szerkesztett változatát tartalmazza.

A Nemzetközi Magyarágtudományi Társaság 2005 óta hirdeti meg doktorjelölteknek szóló konferenciáit, amelyeknek az elsődleges célja, hogy rendszeres nemzetközi megjelenési lehetőséget biztosítsanak a magyarágtudomány iránt érdeklődő fiatal kutatók számára, az ötévente sorra kerülő világkongresszusok között. Az eddigi konferenciák és kiadványok olyan újdonságokkal szolgáltak, amelyek hathatósan segítettek elő a magyarágtudományi kutatások elméleti és módszertani korszerűsítését, az interdiszciplináris szemlélet és a kultúrák közötti párbeszéd kibontakozását. Igyekeztünk ezúttal is olyan témát választani, amely a nemzetközi tudományosság mércéjével is releváns kérdést vet fel, megragadható a magyarágtudományok különböző szakterületei számára, s nem utolsó sorban képes megszólítani a PhD-s korosztályt. Így esett a választásunk a VI. doktoriskolák magyarágtudományi konferenciájának előkészítése során a kulturális tradíció értésének, elsajátításának és hagyományozásának kérdéseire, valamint az ezekben a folyamatokban mutatkozó törések, szakadások, újramegakadások történetére. Előljáróban érdemes tehát emlékeztetni arra, milyen előzetes megfontolások érvényesültek a témaválasztás során.

Az *újraértelmezés, az újraolvasás* a hagyomány elsajátításának, birtokba vételének, megőrzésének, s megújításának a legfőbb záloga. *Önmagunk történeti megértésének az igénye* hogyan határozza meg a kultúra megőrzésének, továbbadásának, elsajátításának a műveleteit. Értékkörzés és a nyitottság között mikor alakul ki egység, illetve változó erősségű feszültség vagy egyenesen ellentét? Mit értettek különböző korokban *korszerűsítésen*? Hogyan viszonyul a korszerűség a fejlődés eszményéhez? Voltak olyan szellemi-ideológiai irányzatok, amelyek a jövőre irányuló, egyenes vonalú előrehaladás képzetének ígézetében éltek. Ehhez gyakran társult egyfajta teleologikus hagyomány szemlélet, tehát visszafelé, a múltba vetítve is a vonalszerű haladás tételezése.

A magyar művelődés történetében számolni kell a *hagyomány folytonosságának a megszakadásával*. Az *idő tengelyén* nehezen jelölhető ki a kultúra valamely alkotásának helye egyértelműen. Az *idő* mai világunkban *bizonytalansági együttható*. Az *újítás nem kizárólag a jövőre irányulhat, hanem a múltra is*, az örökség jelenvalóvá tételére. Hogyan emlékezünk? A jelen megértéséhez felhasználható múlt mélyen el van temetve. Elsősorban a cél- és fejlődés elvű felfogások tételezik, hogy a hagyomány adott, s folytonossága a jelennel könnyen felismerhető. A hagyomány más felfogás szerint mindenekelőtt történelmi érzéket jelent: a múlt időszerűségének az észlelését: tudatos kapcsolódást és nem igazodást az örökséghez. A politikai és művészeti konzervativizmus viszonya szövevényes kérdés. Vannak, akik utolérhetetlen tömör-

séggel világították meg e kapcsolat lényegét: nem szükségképpen vall hagyománytiszteelő értékrendet a kultúrában az, aki konzervatív szemléletet képvisel a politikában és viszont.

Mindennek belátásához a magyarságtudományok egészében, ám minden egyes diszciplínájában is szükséges magának a hagyomány-/tradíció-fogalomnak a történeti vizsgálata, reflexiója. A nemzetközi eszmetörténeti kutatások újabb megfigyelése: a *traditio* fogalma az egyes nemzeti nyelvekben (*tradition*, *Tradition*, *tradición*, *tradizione*, stb.) hosszú csend után a 18. század második felében jelenik meg robbanás-szerűen – akkor, amikor a hagyományátadás és a múlthoz kapcsolódás a modernitás korának kezdetén mélyen problematikusá lesz. Van-e ennek párhuzama, s milyen időbeli eltolódásokkal a magyar kultúrában? „Tanítás, kézről kézre adó emberi tudomány és találmány” – határozta meg a latin *traditio* elvont jelentését Szenci Molnár Albert 1604-es szótárában; de már ez is komoly változást jelez a fogalom eredeti, teológiai értelméhez képest (*traditio sacra*). A magyar ’hagyomány’ szó ezt a teológiából elvont ’traditio’ jelentést csak a 19. század első felében veszi magára. Korábban a ’hagyomány’ végrendeletben továbbadott javakat jelentett (*legatum*), a ’hagyományos’ az a személy volt, aki örökölte azokat. Melyik területen mikor fordul át a jelentés az absztrakt irányba? A magyarságtudomány egyes területein milyen reflektáltsági fokkal van jelen az ’öröklés’, ’örökség’ mellett a hagyomány aktív, az *átadás* gesztusát kiemelő értelmezése, amelyre Kölcsey még akkora súlyt vetett a *Nemzeti hagyományokban*?

S a nyelv, az irodalom, a jog, a néprajz, a zene, a teológia s akár a természettudományok történeteinek területéről az általánosítás magasabb fokára lépve: vajon tulajdonítható-e elvi jelentőség a *folytonosság és megszakítottság* feszültségének a magyar történelem egészében? Voltak, akik úgy látták: egyik súlyos örökségünk, hogy a nyugat-európai korszerűsödés irányába ható folyamatok nem tudtak zavartalanul kibontakozni, az életminőség, s a műveltség emelkedését szorgalmazó kezdeményezések szabályszerűen megszakadtak. Mások a józan, mértéktartó nemzeti önismeretet szorgalmazták. Némelyek előszeretettel merítettek a magyar kultúrából olyan gondolatokat, amelyek a kultúrák sokféleségét és egyenrangúságát sugallják. A mai értelmező elkerülhetetlenül, s egyszersmind önszántából is kiszolgáltatta a hagyománynak. Az önként vállalt alávetettség azonban nem feltétlenül kell, hogy maga után vonja mindenféle tekintély feltétlen autoritásának az elismerését. Sohasem birtokolhatjuk teljes egészében a hagyományt, mindig csak meghatározott történelmi feltételek mellett, részlegesen sajátíthatjuk el. Érdemes talán ezért emlékeztetni arra, ahogyan Kodály körvonalazta vállalt föladatát 1925-ben: „Nem szakítani a múlttal, hanem megújítani a vele való kapcsolatot és intenzívebbé alakítani.” Az új mű megváltoztatja a múlt alkotásai között fennálló viszonyokat. Az új azonban nem érvényteleníti a régit. Ez a természettudományos gondolkodás sajátja, s nem a szellemtudományé.

Az *egységes nyugat-európai fejlődés* képzetével szemben időről-időre megfogalmazódnak fenntartások, ugyanakkor nem tanácsos az összehasonlító szempont kikapcsolása a kutatásból, mert az más kultúrák felé a *magyar örökség közvetítésének* a nélkülözhetetlen eleme. A magyar kultúra legjobb értői az önérzetes bezárkózást éppúgy bírálták, mint ellenpárját, a felszínes mintakövetést. A *politikai* értelemben vett *időszerűsítés* a kultúra történetének terhes öröksége. Másfelől a korhűnek tartott értelmezés sem tartható okvetlenül azonosnak a jó értelmezéssel. A kultúra jelentése ki van szolgáltatva a történetiségnek: a jelen a múltat mindig átírja.

Ezeket az előzetes megfontolásokat, az azok során felvetődött kérdések időszerűségét a tanácskozáson elhangzott előadások és azoknak a jelen kötetben olvasható szerkesztett változatai egyértelműen visszaigazolták. A rendezvény sikere mind a résztvevők létszámát, mind az általuk képviselt intézmények körét tekintve kiemelkedő volt: 68 előadó vett részt rajta 7 ország 14 egyeteméről. Magyarországot nyolc doktoriskola képviselte, Szlovákia, Horvátország, Lengyelország, Spanyolország, Finnország Románia egy-egy doktori iskolával volt jelen. A konferencia bécsi helyszíne és szellemi környezete egyszersmind alkalmat teremtett arra, hogy az autochton és az idegen, az originális és az örökölt viszonyát is felvessék az előadók. A kötetben kiváló írások vizsgálják a más, a sajátunktól eltérő kulturális és politikai hagyomány elsajátíthatóságának, integrálásának kérdéseit, a kulturális asszimiláció, a nemzeti és a tágabb (közép-európai, sőt, európai) regionális hagyományképződés és hagyományképzés viszonyrendszerét. Közös következtetésük talán annyiban összegezhető: térségünkben a folyamatos megszakítotttság, a múlt állandó újrakezdése és újírása maga is hagyománynak tekinthető.

A tanulmányokat a konferencia eredeti tematikai beosztásának megtartásával a következő csoportokba rendeztük:

nyelvtudomány
történettudomány
irodalomtudomány
néprajztudomány és kulturális antropológia
zenetudomány
művészettudomány

Tudatában vagyunk annak, hogy már maga ez a felosztás és sorrend is viták tárgyát képezheti, azonban nem tartottuk feladatunknak a fiatal kutatók által képviselt kutatói műhelyek, tudományos iskolák alapfeltevéseinek értékelését, kritikáját, hierarchikus viszonyba állítását. A diszciplínák közötti határok nem éles törésvonalak, inkább átjárók; ahogy művészettudományunk nemrégiben eltávozott klasszikusa megfogalmazta: „... tudomány és művészet nem egymástól független, nem is egymással ellentétes, hanem korrelatív fogalmak. Velük az emberi megismerés különböző aspektusai írhatók le, de elkülönítésük annyit jelentene, mintha a megismerés funkcióját függetleníteni akarnánk a megismerő embertől.”¹ A tanulmányok módszertani és tematikai gazdagsága a mai magyarországi és határon túli műhelyek örvendetes sokszínűségét, a megközelítésmódok termékeny dialógusát reprezentálja. Egy előszó nem vállalhatja fel az itt szereplő közel félszáz tanulmány egyenkénti vagy akár tömbökbe rendezett ismertetését sem. Általános tanulságként és eredményként lehet kiemelni, hogy a hungarológia kérdésdiszciplínái felől indulva szinte minden egyes írás a modernitás / modernitások kérdését járja körül. A tradíció mind identitásdiskurzus és / vagy emlékezetpolitikai stratégia ugyanis folyamatosan alakul, azonban egyes gócpontokon robbanásszerű, alapvető változásokat mutat, lényegében minden vizsgált területen, a népi kultúrától a magas írásbeliségig, a természet- és társadalomtudományoktól a humántudományokig. (A 18–19. század határán, illetve a 19–20. század határán.) A tanulmányok továbbá hangsúlyosan hívják fel a figyelmet az innovációs törekvések hagyomány általi meghatározottságára, ami még a legradikálisabban újító, avantgárd

¹ Marosi Ernő, „Művészet, tudomány – művészettudomány”, *Magyar Szemle*, Új Folyam, 15, 11–12. sz. (2006): 163.

irányzatok számára is kijelöli a saját hagyományértelmezés kereteit és kötelmét. Módszertani szempontból új, innovatív kísérletet tesz több szerző is a hálózatkutatás eredményeinek, modelljeinek humántudományi honosítására.

Minden tudományos kiadványnak megvan a maga sorsa, különösképpen egy sokszerzős konferenciakötetnek. A megjelenését lehetővé tevő támogatási összegek összegyűjtése, az időközben több hullámban lezajlott világjárvány és még sok más tényező is közrejátszott abban, hogy a közölt írások közül egyesek időközben más (rövidített vagy bővített változatban, más nyelven, mint az itt szereplő) megjelentek; ilyen esetekben lehetőséget adtunk a szerzőknek eldönteni, hogy fenntartják-e az eredeti változat közlésének szándékát. Aki élt ezzel, az jelezte írása egyéb változatainak elérhetőségét. Három év nagy idő, főként egy doktori tanulmányokat folytató fiatal tudós életében: a szerzők státusában, tudományos előrehaladásában bekövetkezett változásokra a kötet végén található szerzői listában utalunk, amely még töredékességében is sokat elárul diszciplínáink mai helyzetéről.

Végezetül hálás feladatunk és örvendetes kötelességünk köszönetet mondani a Bécsi Egyetem Finnugor Tanszékének, személy szerint pedig Andrea Seidler elnökszónynak, Csire Márta tudományos titkárnak és Társaságunk részéről Csapó Mónika szervezőtitkárnak a konferencia sikeres megszervezéséért és lebonyolításáért, azért a példás munkamegosztásért és segítőkészségért, aminek minden elemére szükség volt ahhoz, hogy a jövő generációja, a magyarságtudományok fiatal kutatói közössége termékeny dialógust folytathasson. Olyan dialógust, amely reményeink szerint minden szakmai részeredmény mellett is legfőbb értékeként a vizsgált területek és a vizsgálat módszereinek összetartozását őrizheti meg.

Budapest, 2022. május 31.

Bene Sándor és Dobos István